

A PARLAMENTI VÁLASZTÓI JOG TERJEDELME A NAGYOBB EURÓPAI ÁLLAMOKBAN.¹

Közéletünket az újabb időben foglalkoztató nagy kérdések egyike kétségtelenül a parlamenti választói jog kiterjesztése; mostanában különösen emelte jelentőségét az, hogy talán korszakos politikai átalakulások küszöbén állunk. Azt hisszük, hogy ily körülmények közt hasznos munkát végezzünk, ha megismertetjük, hogy a választói jog² terjedelme a nagyobb európai államokban úgy a jogszabályok szerint, mint a valóságban,³ a modern államalakulás óta miképen fejlődött és milyen ma. Mielőtt azonban erre rátérnénk, meg kell állapítanunk, milyen kérdéseket ölel fel a választói jog terjedelme, elő kívánjuk adni az ezen kérdésekre vonatkozó nézeteket, érveket és ellenérveket, végre megfoglaljuk jelölni azokat a tényezőket, melyek nézetünk szerint a választói jog terjedelmét befolyásolják.

A választói jog terjedelme függ első sorban és alapjában *választói jog kellékeitől* még pedig: igenlegesen, a választói jog és illetőleg, a hol a törvények ezt a megkülönböztetést teszik, a választói jog gyakoroltatásának feltételeitől (állampolgárság,

¹ Természetesen csak a képviselői kamarákra terjeszkedünk ki, melyek kizárólag választás alapján alakulnak. Források: Concha Gy.: Politika I. k. 405—457. 1. Bpest, 1895. Dr. Reiner Zs.: A választási jog reformja. Bpest, 1904. G. Meyer: Das parlamentarische Wahlrecht. Berlin, 1901. Benoist: La crise de l'Etat moderne. Paris 1897.

² Mindig csak a parlamenti választói jog értendő.

³ A választási statisztikának államonként különböző feldolgozása nem tette lehetővé, hogy egyöntetű anyagot nyújthassunk; a mely adatok a tárgyalat államok mindegyikére megvoltak, azokat az alább következő táblázatokban összehasonlítólag feltüntettük.

bizonyos nem, kor, szellemi vagyoni képesítés, állandó tartózkodás stb.); nemlegesen, a választói jogból és illetőleg gyakorlásából való időleges vagy végleges kizárás feltételeitől (bizonyos, különösen katonai szolgálatban állás, önjogúság hiánya, bizonyos bűncselekmények miatt elítéltség stb.). — Ugyanazon kellékek mellett azonban szűkebb vagy tágabb a választói jog terjedelme a szerint, a mint a kellékekkel bíróknak fejenként csak egy, vagy pedig annak folytán hogy több helyen szavazhatnak (pl. fekvő birtok után) vagy mert bizonyos minősítés alapján némelyeknek (szellemileg vagy vagyoniilag kiemelkedőknek) közülök a törvény több szavazatot ad, több szavazatuk van, vagyis a szerint, a mint az *egyenlő vagy a többszörös szavazat* rendszere áll fenn. — Befolyással van azután a választói jog terjedelmére a választás *közvetlenségének* vagy *közvettségének*; nevezetesen a közvetett választási rendszer két irányban van hatással: az ösválasztókat (kik a képviselőt választókat választják) tekintve, a választói jog kiterjesztésére, a képviselőválasztókat tekintve, annak megszükitésére. — Nem ugyan magának a választói jognak, de (a mi végeredményében vele egyre megy, mert megnehezítése illuzóriussá teszi magát a jogot) a választói jog gyakorlásának terjedelmére befolyása van a *szavazás helyének*. Sőt itt a kapcsolat annyira szoros, hogy a választói jog kellékeinek leszállításával és a választóknak ennek folytán bekövetkező megszorodásával párhuzamosan szükségkép közelebb vitetik a szavazás helye a választókhoz. — Szintén a választói jog gyakorlásának terjedelme függ, ha nem is annyira, mint a szavazás helyétől, a *szavazás nyíltságától*, illetőleg *titkosságától*. Kétségtelen tény, hogy a titkos szavazás mellett több választó él jogával. — A választói jog gyakorlását természetesen még inkább fokozza a *kötelező szavazás*. — Végre hatásában befolyással van a választói jog terjedelmére a *választókerületeknek, illetőleg érdekképviselőknél s általában az osztályválasztási rendszernél a választó testületeknek megalakítása*. Míg a választókerületeknek a lakosság száma arányában való megalakítása minden szavazat hatását egyenlően biztosítja, addig a választókerületeknek ettől eltérő, a választótestületeknek pedig mindenféle megalakítása a szavazatok kisebb-nagyobb részét, a szerint a mint fokozatosan több-több választóra esik egy képviselő, hatásában lejjebb-lejjebb csökkenti. Lássuk már most az ezen kérdésekre vonatkozólag általában vallott nézeteket.

A választói jog kellékeire vonatkozó vélemények két fogalom

alá csoportosulnak; ezek: az *általános és a korlátolt választói jog*. Általános választói jog alatt értik ma azt, melynek kellékei csak az állampolgárság (ez a külön államokban való élés szükségképi következménye), a férfinem (a nőknek a választói jogból kizárása Európában ma még általánosnak mondható), bizonyos kor (az érett gondolkozásnak és cselekvésnek természetes feltétele) és esetleg bizonyos ideig tartó állandó tartózkodás (ennek, a hullámozó népességgel szemben a letelepedettnek súlyát emelő feltételnek csaknem mindenki megfelelhet). Korlátolt választói jog az, melynek ezeken kívül még más, különös kellékei vannak, első sorban bizonyos szellemi vagy vagyoni képesítés, azután valamely rendhez vagy felekezethez tartozás s egyebek. Kizárási okok a választói jog mindkét fajánál egyaránt szoktak lenni, de nagyobb jelentőségük a választói jog terjedelmére nincs. Az általános választói jognak az ember veleszületett természetes jogaként felfogása a tudományban ma már meghaladott álláspontnak tekinthető. A választás az egyénnek, mint az állam tagjának, állami szervi minőségben való részvétele az állam működésében és az erre való jog az egyént minden államban államtagi minőségénél fogva illeti meg. A valóságban ugyan a választói jog akként fog alakulni, a mint az állam tagjaiban az állami társadalom mindenkorai szükségletei kielégítésére való képesség és készség megvan,¹ de kétségtelen, hogy minél több egyén válik részesévé a választói jognak, annál inkább fognak az osztályérdekek háttérbe szorulni és az állami társadalom egészének, a mai nemzeti államokban tehát a nemzeti sajátosság által egybekapcsolt összes egyéneknek érdekei kielégítést nyerni. Még egy olyan épen nem progresszív irányú író is, mint G. Meyer, azt írja, hogy a birtok választói mindig hajlandók lesznek érdekeiket kizárólagosan irányadóul venni és hogy a német birodalom szociálpolitikai törvényei — a melyeknek közérdekű voltát mégis bajos volna talán elvitatni — alig jöttek volna létre az általános választói jog nélkül.² (Bizonyos, hogy nekünk ebből a szempontból elég, ha Németországban vagy másutt külföldön van általános választói jog, mert mi törvényeinket úgy is onnan kapjuk.) Az általános választói jog ellen felhozatni szokott érvek közül felsorolhatjuk, — bővebb indoklásra ezek nem szorulnak, — hogy heves pártküzdelmeket idéz elő, hogy az intelligens kisebbség elnyomására vezet, hogy a középszerúségeknek nyit tért és ezzel a

¹ Szerző: Az állami szervezet alapjai. Huszadik Század VI. évf. 1. sz. 62.1.

² G. Meyer id. m. 421. 1.

parlament színvonalat süllyeszti, hogy az alsóbb osztályok osztályérdekeit tolja előtérbe s végre, hogy az alsóbb osztályú választók könnyen befolyásolhatók. Külön kell azonban megemlítenünk egy ellenvetést, melyet főleg nálunk hangoztatnak; t. i. azt, hogy a nemzetiségek politikai súlyát növelné. Sokszor hallottuk emlegetni, de alaposabb kifejtését nem vettük. Már az 1874-iki választási törvény tárgyalásánál utalt rá, de részletesen nem nyilatkozott, Szapáry Gyula belügyminiszter. Erre Mocsáry Lajos azt felelte, hogy nem tudja mi a különbség, ha 3—4 ezer vagy 7—8 ezer nemzetiségi választó választja ugyanabban a kerületben ugyanazt a képviselőt.¹ A függetlenségi és 48-as párt, mely ugyan az utóbbi országgyűléseken felvette programjába a választói jog kiterjesztését, minden alkalommal óvakodott az általános választói jog említésétől. Egész szokatlan e téren dr. Kmety Károly bátor hangja, ki azt írja, hogy a nemzetiségi veszély csak ürügy az általános szavazati jog ellen, melyet a magyar államiság érdekében üdvösnök kell nyilvánítanunk, melyet tehát bátran a nemzeti politika zászlójára írva követelhetünk.² A mi nézetünk e tekintetben az, hogy minden szeparatistikus törekvéssel szemben a nagy tömegek érdekkapcsolata a legjobb egyensúly. Ezért tört lándzsát Bismarck az általános választói jog mellett; így akarta a birodalmi egységet a kis államok partikularisztikus törekvéseivel szemben megtámasztani. — Az általános választói jogot korlátozó leggyakoribb feltétel a vagyoni census, melyet a vagyonosoknak az állam boldogulásában fekvő nagyobb érdekével és nagyobb teherviselésével indokolnak. A mi az elsőt illeti, az igaz; csak-hogy ép a vagyonosak osztály politikája a legfőbb okozója annak, hogy az alsóbb osztályok az uralkodó társadalomnak államilag szervezett egészével kevesebb szolidaritást éreznek, a mi kétségkívül meggyöngíti az állami társadalom erejét; a teherviselési érv ellen, miután a census mindig az egyenes adószolgáltatáson nyugszik, azt hozzák fel és nem alap nélkül, hogy az állami szolgáltatások túlnyomólag nagyobb terhe a közvetett (fogyasztási) adószolgáltatás és a katonai szolgálat, ezek pedig ép az alsóbb osztályokat terhelik jobban. Egyébként igen nehéz a census határát megállapítani; ha magas, nagyon sok polgárt zár ki, ha alacsony, hatástalan. Egy enyhébb faja a vagyoni censusnak az

¹ Képvh. N. 1872-75. XI. k. 165. 1.

² Egyetértés 1904 decz. 25-iki szám.

Angliában meglevő megadóztatott önálló háztartás feltétele, mely azonban szorosán össze van forrva az ottani sajátos birtok-, illetőleg lakásviszonyokkal. Az értelmi census a művelt elemnek, főleg ott, ahol vagyoni census van, ennek ellensúlyozására kíván nagyobb súlyt biztosítani. E censusnak is különben az a baja, ha magas, nagyon sokat kizár, ha alacsony (olvasás-írás feltétele), nincs sok jelentősége, különösen ma, mikor a kötelező elemi oktatás az u. n. kultúrállamokban csaknem általánosnak mondható; de meg a közéleti érettségnek értelmi kulcsát nagyon bajos megállapítani; nagy kérdés, hogy az olvasni-írni tudás még ma is egyáltalán feltétele-e. A rendi korlát már elenyészőben van, a felekezeti már meg is szűnt. — Ugyanúgy, mint a census, a vagyoni és értelmi kiválóság súlyának nagyobbítását célozza a *többszörös szavazat* rendszere, akár csak mintegy véletlenül legyen meg, a több kerületben való minősítés érvényesíthetése által, mint Angliában, akár rendszeresen szervezve, mint Belgiumban és bizonyos tekintetben Ausztriában. Mértékére nézve is ugyanaz áll; ha a többszörös szavazatok száma kevés (2—3), hatása olyan, mint az általános választói jogé, ha sok (10—20), magas censusként hat. — *Közvetlen választás* az, melynél a választói joggal bírók valamennyien a képviselőre szavaznak, *közvetett* az, melynél a választói joggal bírók (ez esetben ösválasztóknak szokták őket nevezni) maguk közül bizonyos számú egyént (képviseleválasztót) választanak és ezek szavaznak azután a képviselőre. A közvetett választás annak a feltevésnek a születtje, hogy a nagy tömeg alkalmas ugyan arra, hogy saját közvetlen környezete köréből a legalkalmasabbat kiválassza, de arra már nem, hogy a képviselőjelöltek közül felismerhesse a legkiválóbbat; ennél fogva elméletileg célja a legintelligensebb képviseletet, a gyakorlatban azonban inkább (miután vagy csak részleges az alsóbb osztályokra, mint Ausztriában, vagy az osztályválasztással van kombinálva, mint Poroszországban) osztályuralmat biztosítani. Előbb-utóbb vagy teljes közömbösségre vezet (a közvetlen választásoknál az ösválasztóknak alig 10—20 %-a szavaz), vagy pedig az ösválasztók megerősödése esetén utasítási rendszerré alakul; mindkét eset megszűnéséhez visz. — A választás minél teljesebb keresztülvitele azt kívánja, hogy a *szavazás helye* minél közelebb hozassák a választóhoz. De kényszerűvé válik e kívánság, a választói jognak a lakosság széles rétegeire való kiterjesztésével; egyrészt azért, mert nagy tömegek a választási aktusra egy helyre amúgy sem központosíthatók, másrészt mivel

a szegényebb elem csak így élhet választói jogával; a fuvarozási költség megtérítése ugyan lehetővé teszi a szegényeknek is távolabb fekvő szavazási helyre eljutását, de tág teret nyit a vesztegetéseknek. Ezért ma általános követelés a községenként való szavazás. — Számos az érv és ellenérv a *nyílt és titkos szavazás* mellett és ellen. Ezeket a túlnyomóan követelt titkosság körül fogjuk csoportosítani. A titkosság mellett felhozzák, hogy a gazdaságilag gyengébb osztályoknak egyedül teszi lehetővé a szabad akaratnyilvánítást, megszünteti a vesztegetéseket, kevesbbíti a szavazástól tartózkodók számát, biztosítja a választás nyugodt lefolyását; ellene, hogy ellenkezik a közélet nyilvánossági elvével és a népet jellemtelenségre neveli. Az előbbi érvek nagyobb súlyát mutatja a titkos szavazás terjedése. — A *kötelező szavazás* követelése egy elvi alaptól indul ki, t. i. a választói jog közkötelességi természetéből, de mozgatója voltaképp a birtokosok osztály politikája, mely itt a réven visszaakar valamit nyerni abból, a mit az általános választói jog behozatalával elvesztett a vámon; a kötelező választástól várják ugyanis a mérsékeltebb, de a közélet iránt közömbösebb elemek túlsúlyának biztosítását a sokkal mozgékonyabb radikális elemekkel szemben. De a kötelező szavazással, melynek hatását természetesen csak büntető sanctio biztosíthatja, csak a formális szavazást lehet elérni, a valóságos részvételt a nyílt szavazásnál sem és még kevésbé a titkosnál. Belgiumon kívül nem is talált elfogadásra. — A modern állam állampolgársági kötelekre alapított képviselétét elvileg más alapra, mint a népességre helyezni nem lehet; ennélfogva a *választókerületek* a lakosság száma arányában állapítandók meg. Persze a lakosságnak a választókerületekben való állandó változása — mely melleleg megjegyezve mindig retrograd irányban hat, a mennyiben a néptömrőlési csomópontokban, tehát ott, hol a nemzet életerege erősebben lüktet, a képviselét intenzitását (az 1 képviselőre eső választók számának növelésével) ¹ csökkenti, — a választókerületeknek időnként való újra beosztását kívánná. A képviselőknél minden más módon való elosztása, így adóosztályok szerint, mint Poroszországban, vagy érdekképviselét (egyhivatásúak: földbirtokosok, iparosok és kereskedők stb. egybefoglalásával) alapján, mint Ausztriában, kiváltságos osztályuralmat biztosít az állami

¹ Budapesten a VII. ker. képviselőjére esik 175 934, a 9 fővárosi képviselőre pedig 774.045 lakos. Budapest székesfőváros Statisztikai évkönyve, szerk.: dr. Thirring Gusztáv, 1902. 14. 1.

társadalom közösségi érdekeinek rovására. Érdekképviselet kétségtelenül lesz azért minden parlamentben, sőt *minden parlamenti képviselet érdekképviselet*, mert ha, a mint G. Meyer csak az érdekképviseleti rendszerre mondja,¹ tízszer is az áll az alkotmányban, hogy a képviselő a nép képviselője, tényleg mégis mindegyik érdekcsoportja képviselőjének tekinti magát. Csakhogy ez az érdekképviselet nem törvényhozási utón történt mesterséges beosztáson nyugszik, hanem az egész társadalmat mozgató érdekek harcából alakul ki és nem kiváltságos helyzetek megrögzítésére irányul, hanem az érdekharczon keresztül az érdekek összeegyeztetésére, a társadalom boldogulására.

Ha az előadott nézetek közül némelyik a választói jog lényegéből folyik is (mint pl. a szavazás helye megközelítésének lehető könnyítése), azok mégis többé-kevésbé kapcsolatban vannak nemcsak bizonyos államfelfogással, hanem bizonyos rendi vagy osztályfelfogással is. Mellőzve már most mindenféle ilyen szempontokat, nézzük azt, hogy a választói jog terjedelmét a vázolt keretben miféle tényezők befolyásolják, illetőleg a választói jog terjedelmének alakulására nézve az állami társadalmak életének megfigyelése alapján milyen tényeket állapíthatunk meg. És látni fogjuk a következőket: A választói jog terjedelme olyankor szélesedik ki, kellékei akkor szállnak le a minimumra, a mikor vagy az uralkodó társadalom kitágul, érdekkörét megnagyobbítva, mint az a rendi államoknak az állampolgári kötelék alapjára való áthelyezkedésénél mindenütt történt, vagy pedig a mikor az állami társadalom létérdeke minden rétegének összműködésére szorul, akár nagyobb expansio kifejtése végett, mint a német egység megteremtésénél, akár valamely környező társadalmi alakulattal szemben való védekezésre, mint ma hazánkban; az ilyen döntő pillanatokban az osztály érdekek mindenütt háttérbe szorulnak. A választói jog megszükitése, illetőleg megszerzése feltételeinek megnehezítése pedig, bár ez a reakció nem mindig áll be, akkor szokott bekövetkezni, a mikor a krízis elmúltával a hatalmasabb osztályok ismét rávetik magukat a helyzetnek kiaknázására, az esetleges sikernek lefoglalására; ezt a francia és angol választói reformok története világosan mutatja. A titkos választás a választói jog kiterjesztésére irányuló követeléseknek mindig függeléke, hisz az alsóbb osztályok választási szabadsága biztosításának tekintetik; de míg a választói jog kiterjesztésére

¹ G. Meyer id. m. 432—433. 1.

való törekvés sokszor kompromittálni kénytelen a politikai hatalom birtokában levő elemekkel, — ily kompromisszum jellege van a többszörös szavazatnak Belgiumban és az általános választói jogon alapuló V. kúria beiktatásának az osztrák érdekképviselési rendszerbe — addig a titkos választás, mint a választói akaratnyilvánításnak kétségtelenül leghabzóbb formája, nem igen utasítható vissza. A közvetett választás a már kifejtett okoknál fogva minden választási reform alkalmával szinte önként értetőleg elejtetik. A választókerületek alakításánál, bár itt a népesség alapul vétele ma már alig mellőzhető, szintén érvényesülhet valamiképp az osztályuralom, természetesen még inkább érdekképviselési választótestületek alakításánál, a mivel némelyek az általános választói joggal bírótat szervezhetni vélik. Ezek után áttérhetünk a konkrét választói jogokra.

*Franciaország.*¹

Az 1789-iki francia nemzetgyűlés még rendi alapokon gyűlt egybe: a nemesség, a papság és a harmadik rend (az egyéb népesség) képviselőiből, kik közül az utóbbiak — és ez a harmadik rend súlyának erős emelkedését mutatja — ezúttal már annyian voltak, mint a másik két rend képviselői együttvéve. A harmadik rend, miután a másik két rendnek csatlakozásra bírására irányuló kísérletei meghiúsultak, de néhány papnak ülésén való megjelenésével többségre tudott szert tenni, az 1789. május 5-én megnyílt rendi gyűlést június 17-én nemzetgyűlésként megalakultnak jelentette ki. És ezzel hatalmas lendületet vesz a polgárságnak a közhatalomért való harca, melynek változó fordulatait élesen jelzi a parlamenti választói jog mindenkorai terjedelme, a mely, mint látni fogjuk, a szerint lesz tágabb vagy szűkebb, a mint a polgárság anyagilag és szellemileg erősebb elemei érdekeik kielégítése végett a gyöngébbekre és a munkásosztályra támaszkodni, velük szolidaritásba lépni kénytelenek, vagy a kivívott helyzet kiaknázásánál előlük elzárkózni tudnak. A nemzetgyűlés az 1789. október 1-én a király elé terjesztett, de a király részéről csak 1790. február 4-én elfogadott alkotmányban a törvényhozás szervévé a nemzet-

¹ G. Meyer id. m. 42 - 78 , 84—105., 159—169. 1. m. Hauriou: Précis de droit administratif et de droit public general. Paris 1901. 333—340. és 424—427 i. Journal de la société de statistique de Paris nr. 12. dec. 1904. 421—425. 1.

gyűlést teszi, melynek szervezetét az 1789. december 22-iki és néhány kiegészítő törvény állapította meg. Mindezen rendelkezéseket azonban csekély módosítással átvette az 1791. szeptember 3-iki alkotmány, mely szerint a nemzet részvétele a nemzetgyűlésben a következő: Szemben azon törekvésekkel, melyek a választói jogot minden állampolgár természetes jogának tekintve, a képviselőt a lakosság számához kívánták arányosítani, az alkotmány *a képviselőt háromféle alapra* helyezte, u. m. területre, népességre és adóalapra; még pedig olyképpen, hogy elvül elfogadva azt, hogy a képviselők száma kilenczszor akkora legyen, mint a departementoké, a képviselők (745) első harmadát (247) a departementok közt egyenlően (mindegyikre hármat, a departement számba menő Paris kivételével, mely ez alapon csak egy képviselőt nyert), a második harmadot (249) a departementok lakosságának az összlakossághoz való arányában, a harmadik harmadot (249) a departementok egyenesadószolgáltatásának az összegyenesadószolgáltatáshoz való arányában osztotta meg. A választói jog terjedelmének megállapításánál is már erős pártja volt az általános választói jognak, melynek hívei, első sorban Robespierre, követelésüket az emberi jogok kijelentésére alapították, mely maga ismét a természetjog gyümölcse volt; de ekkor a nemzetgyűlésben még túlsúlyban lévén a polgárság érdekeit mérsékelt reformokkal biztosíthatni vélő polgárok, ezek egyrészt az utolsó rendi gyűlés választói jogát szabályozó 1789. január 24-iki királyi rendeletnek, másrészt a sokak által mintául vett angol parlamenti választói jognak hatása alatt, mely mindkettő ismerte a censust, a választói jogot, bár igen széleskörűen, mégis mérsékelt censusal állapították meg. A *választói jog kellékei* ugyanis: 1. az állampolgárság, 2. a férfinem, 3. a 25 éves kor, 4. egy éven át való lakás a kantonban vagy városban, 5. háromnapos munka értékének (ezt a törvényhozás állapítja meg hat évenként) megfelelő egyenes adó fizetése, 6. cselédi viszonyban nem állás (a függetlenség érdekében), 7. a nemzetörtség jegyzékébe való bevezetés. 8. a nép, a törvény és a király iránt való hűségre, valamint az alkotmány fentartására a polgáreskünek letétele. Függsz a választói jog csőd vagy fizetéseképtelenség esetén és vád alatt levőkre nézve. *A választás* a régi rendi választások módjára *közvetett*. *A szavazás titkos*, a mi részben már a rendi választásoknál is megvolt; *az ösválasztások* a nagyobb városok kivételével *kantononként* (a helyi befolyások

gyöngítése végett), a *képviselők választása a departementok székhelyén* megy végbe.

De a választói jognak széles alapokra helyezése felé való első lépés után a nemzetgyűlés csakhamar megtette a másodikat és hatalmasabbat is. Előidézője az 1792 augusztus 10-iki felkelés volt, melynek következtében a nemzetgyűlés ideiglenesen letette a királyt és elhatározta egy nemzeti konvent összehívását és mindjárt meg is hozta a konventi választásokra vonatkozó 1792 augusztus 11-iki törvényt, mely a *képviselők* számát és a departementok közt való *megosztását*, valamint a *közvetett* és *titkos választást* megtartotta, de a választói jog terjedelmére nézve már a nemzetgyűlési ellenzék demokrata eszméit juttatta diadalra, a mennyiben a census mellőztetett, a korhatár pedig azzal az indokolással, hogy a kire a haza védelme van bízva, a választásoktól sem zárható ki, leszállított 25 évről 21 évre. A *választói jog kellékei* csak: 1. az állampolgárság, 2. a férfi nem, 3. a 21 éves kor, 4. a kantonban való egy évi lakás, 5. saját munkából vagy jövedelemből élés, 6. cselédi viszonyban nem állás, 7. a szabadság és egyenlőség fentartására vagy védelmében való meghalásra az eskünek letétele. A választók száma ezzel körülbelül 7 millióra emelkedett 4 millióról, de a nagy terrorizmus miatt több mint 6 millió választó nem élt jogával.

Még szélesebb alapra helyezte a választói jogot maga a konvent, a mely miután a királyságot végleg eltörölte és királylyal is végzett, kidolgozta az új alkotmányt. A konvent 1793 június 24-iki alkotmánya már a *képviselőket* pusztán a *lakosság száma arányában* osztja meg, még pedig 40,000 lakosra egyet (összesen kb. 750) és e végből külön választókerületeket alakított. A *választói jog kellékei* már csak: 1. a polgárjog (ez 21 éves korhoz volt kötve és megszerzése nagyon megkönnyítetett, úgy hogy szinte minden idegen elnyerhette), 2. a férfinenem, 3. a kantonban való 6 hónapi lakás; a cselédek azonban erősen függő helyzetük miatt most is kizárattak. A *választás közvetlenné* tétetett azzal az indokolással, hogy ez egyedül felel meg a demokrata elveknek, különösen a többségi elvnek és egyedül juttatja kifejezésre az általános akaratot; a közvetett választás csak mesterséges többségeket teremt. Az egyes választóra bízott, hogy nyilvánosan *élőszóval*, vagy *titkosan* szavazólappal szavazzon; az előbbi mellett a szabad alkotmánynak megfelelőbb volta hozatott fel, az utóbbi mellett az, hogy nagyobb függetlenséget biztosít. A *szavazás kantononként* volt végzendő.

Ez a reform azonban a papíron maradt, mert a konvent az alkotmány életbeléptetését elhalasztotta a békéig és kimondta, hogy addig forradalmi kormányzat legyen, melyet a konvent és a jóléti bizottság gyakorol. Uralmuk — a rémuralom — 1894 július 28-án (thermidor 10) ért véget Robespierre bukásával. Most a hatalom ismét visszaszáll a konventra, mely új alkotmánytervet készít.

A konvent második alkotmánya, az 1795 augusztus 22-iki (III. év fructidor 5-iki) u. n. direktoriális alkotmány (nevét onnan nyerte, hogy a végrehajtó hatalmat öt direktorra bízta), melyet a nép 1 millió 57 ezer szóval 50 ezer ellen elfogadott, az elsővel szemben a rémuralom erős visszahatását tünteti fel. A törvényhozó szerv az öregek (250) és az ötszázak (500) tanácsából áll. *A képviselők* (mindkét testületi) departementonként *a lakosság száma arányában* osztatnak meg. *A választói jog kellékei:* 1. a polgárjog (ez most a 25 éves korhoz és [háborúviseltek kivételével] valamelyes egyenes adó fizetéséhez köttetett, továbbá a polgárjegyzékbe való bevezetéshez, melynek feltétele az olvasni, írni tudás volt), 2. a férfinem, 3. a kantonban való egy évi lakás. A kire választási vesztegetés bizonyul reá, első esetben 20 évre, visszaesés esetén mindenkorra elveszti választói jogát. A választói jog terjedelme tehát általában az 1791-iki alkotmányéhoz hasonló. A megszükités mellett az hozatott fel, hogy így érhető el a legjobbak uralma; az általános választói jognak pedig alig volt szószólója. És újra alkalmazást nyert a *közvetett választás* is, melyet ezúttal a választások szabadsága és tisztasága érdekében követeltek. Ugyanezen okokból a *szavazás* ismét kötelezően *títkossá* tétetett és ezentúl az is maradt a mai napig; a *kantononként való szavazás* megtartatott.

Az 1799 november 9—10.-iki (brumairei) államcsinnel, a melylyel Bonaparte a közhatalmat magához ragadta, a parlamenti választási rendszer Franciaországban eltűnik és Napoleon alatt, nem is éled fel újra, csak 1815-ben a 100nap uralomban; ekkor a választói jog a polgársághoz és a 25 éves korhoz köttetett. Napoleon törvényhozó testének tagjait a szenátus nevezte ki a jelölési lajstromokból, melyek eleinte az általános választói jog elvei szerint, majd később (1802 óta) a vagyonszámbeli osztályok kedvezésével állították egybe.

Napóleon bukása után az 1814 június 4-iki charte visszaállította ugyan a parlamenti választási rendszert, de a választói jog terjedelmét jóval megszükitette. Így akarta a

forradalom által uralomra jutott polgárság vagyonosabb része, a küzdelemben szövetségesei, a kispolgársággal és a munkásosztálylyal szemben politikai befolyását és a most már érdekében levő békés fejlődést biztosítani.¹ A charte szerint a departementok *képviselőik számát* megtartják. A *választói jog kellékei*: 1. a polgárjog, 2. a férfinem, 3. a 30 éves kor, 4. 300 frank egyenes adó fizetése. A charte szűkszavú rendelkezéseit részben módosította, részben kiegészítette a választásokat elrendelő 1815 július 13-iki *Ordonnanz*. A választói jog kellékei közül a korhatárt leszállította 25 évre; a választást pedig részben tette közvetetté olyképp, hogy az arrondissementok választó testülete annyi képviselőt jelölt, a hány a departementra esett, a departementok választó testülete (az előbbiektől alakult) pedig választotta a képviselőket, de a jelöltek felét meg kellett választania. Ekkor a 29.574,963 lakosságból 71,622-nek (0,24%) volt választói joga. Az ezen alapon végbement választásokból kikerült kamara elé a kormány egy törvényjavaslatot terjesztett, mely a választó testületek tagjaivá egy sereg hivatalnokot a törvény erejénél fogva kívánt tenni, a javaslatból azonban törvény nem lett. A választói jog kellékeire nézve teljesen a charte alapján áll (csak a censusnál a feleség és a nem önálló gyermekek adójának beszámítását is megengedi) az 1817 február 5-iki törvény, mely azonban *közvetlenné* tette a *választást*, mivel a választói jog megszorítása folytán annyira megcsappant a választók száma, hogy a közvetett választás létjogosultságát elvesztette; ugyanez okból a szavazás a departementok székhelyére koncentráltatott.

A mindjobban erősbbödő nagy tőkének és a vele kapcsolatban súlyában ismét megnövekedő nagy földbirtoknak ez a szűkkörű választói jogból pedig természetesen következő reform nem tetszett, sőt keveselte maga a charte által biztosított befolyást is. A nagy vagyon túlsúlyának biztosítására irányult törekvések sikerét jelzi az 1820 június 29. törvény, mely a *kettős szavazati jogot* teremtette meg; nevezetesen elrendelte, hogy az eddigi képviselőket (258) az arrondissementok választó

¹ *Benjamin Constant* szerint a közérdek megítélésére szabad idő keli és ezt csak a birtok nyújtja. A munkásosztályoknak adott politikai jogok élvezete számukra a csábítás, az állam számára a rendetlenség forrása. A birtokosok — de nem szabad a birtoknak nagyon kicsinek lennie — többsége azonban mindig a rend, az igazságosság és az államfentartás elveiért fog helyt állani. — Meyer id. m. 85. 1.

testületei válasszák az arrondissementok székhelyén, míg 172 új képviselőt a departementokét a departementok székhelyén; az előbbieket az arrondissement összes választóiból, az utóbbiak a departement választóinak a legtöbb adófizető negyedéből állanak; ezeknek tehát kettős szavazatuk van (egy az arrondissement és egy departement választó testületében). Ezzel a választási rendszerrel aztán sikerült a szűkkörű választói jog mellett is bekerült szabadelvű elemeket a legközelebbi választáskor, 1824-ben, a kamarából kiszorítani. A reakció azonban, a mely most teljes virágzásába jutott, nemsokára újra fölélesztette az ellenzéket, mely az 1827-iki választásoknál már többséget nyert, az 1830-iakban pedig teljes diadalt aratott. De a király ezen eredményben nem nyugodott meg, hanem a kamarát újból fölmozdította és az 1830 július 25-iki ordonnanz-szal a választói jogra nézve a charte rendelkezéseit, az eljárásra nézve pedig az 1815 július 13-iki ordonnanz részben közvetett választását állította vissza. A király alkotmányellenes rendelkezései folytán kitört forradalom — mely ezúttal a liberális polgárság forradalma volt a reakció ellen — azonban megakadályozta ezen rendelet életbelépését.

Az 1830 augusztus 7-iki charte és a vele kapcsolatos 1831 április 19-iki törvény a választói jogon lényeges változtatásokat tett. A *képviselők* számát emelte (459-re) és a törvényben megállapított *külön választókerületek* közt osztotta meg őket. A választói jog terjedelmének megállapításánál természetesen a polgári jellegű forradalom győzelmének megfelelően, a középvagyon és az értelmiség érvényesült. A *választói jog kellékei*: 1. a polgári és politikai jogok birtoka, 2. a férfinem, 3. a 25 éves kor, 4. 200 frank egyenes adó fizetése, a departementi és községi pótdók (centimes additioneis) hozzászámításával és a feleség s nem önálló gyermek, valanint özvegyeknél és elvált asszonyoknál egy fiú, unoka, vő vagy unoka férje adójának beszámításával. Az adócensus tehát a jómódú középpolgár tehetőségéhez viszonyított. Ezenkívül az értelmiség címén az adócensus 1. az Institut tagjainál, 2. az 1200 frank nyugdíjú és a választókerületben 3 éve lakó tisztelnél 100 frankra szállított le, (a kormány javaslata a szellemi censust tágabb körűvé és adófizetéstől függetlenné akarta tenni). Ily módon a választók száma 166,583-ra (a 32.569,223 lakosnak 0,51%-a) emelkedett. A *választás* ismét *közvetlen* lett. A szavazás a *választókerületben egy helyen* történt.

A júliusi forradalom ugyan a közhatalomban részesedők körét a középpolgársággal kitágította, de ezzel csak megerősítette a vagyonos polgári osztály uralmát, a mely most osztályérdekeit annál ridegebben érvényesíthette és érvényesítette is. Ezen osztályuralom ellen már a harminczas évek vége felé erős mozgalom támadt, melynek egyik főtörekvése a választói jognak kiterjesztése; a mérsékeltebbek csak a censust kívánták leszállítani, a radikálisabbak az általános választói jog követeléséig mentek. A negyvenes évek folyamán ez a mozgalom erejében már annyira megnövekedett, hogy csak egy szikra kellett, mely a reform híveiben felgyülemlett gyújtóanyagot felrobbantsa. Ez a szikra 1848 februárjában ki is pattant. A választói jog kiterjesztése érdekében Parisban tervezett egyik bankettet a kormány eltiltotta, a mire kitört a forradalom; a király leköszönt, a köztársaság kikiáltott és a forradalmi kormány, természetesen az általános választói jog alapján, alkotmányozó nemzetgyűlést hívott össze.

A nemzetgyűlési választásokat szabályozó 1848 márczius 5-iki d é c r e t a *képviselőket* (900) a departementok közt a *lakosság száma arányában* osztja meg; a *választói jog kellékei*: 1. az állampolgárság, 2. a férfinem, 3. a 21 éves kor, 4. a köz-
éégben 6 hónapon át való lakás, 5. a polgári jogok élvezete; a *választás közvetlen*, a *szavazás* pedig ismét *kantononként*, mely azonban több szavazó-kerületre is volt osztható, a departement összes képviselőire egy szavazólappal történik; a választók száma ezzel 240,983-ról (1846) 8.220,664-re (a 35.574,553 lakosnak 23,11%-a) szökött fel. Az 1848 márczius 4-iki d é c r e t rendelkezéseit átvette az 1848 november 4-iki alkotmány és az 1849 márczius 15-iki választási törvény is, az utóbbi csak néhány kizárási okot állapított meg.

A februári forradalom ugyan végeredményében a polgári osztály uralmát nem döntötte meg, de az általános választói jog többé kiküszöbölhető nem volt; népszerű voltára támaszkodott III. Napóleon császársága, a helyébe lépett köztársaság pedig csak rajta épülhetett fel. Még egy kísérlet azonban történt megszorítására. Az 1849 óta a törvényhozás rendes szervévé lett nemzetgyűlés többségében a munkásosztálynak a februári forradalomban való szereplése, mely egyébként igen zavaros volt és a munkásság nagy szervezetlenségéről tett tanúságot, aggodalmakat keltett az általános szavazati joggal szemben és ennek eredménye volt az 1850 május 31-iki törvény, mely a

választói jog kellékévé a községben való 3 évi lakást kívánta az eddigi 6 havi helyett és ezenfelül a 3 évi lakás igazolását is megnehezítette, úgy hogy nemcsak az átfutó népességet, a mely ellen a rendelkezés tulajdonkép irányult, zárta ki a választói jogból, hanem igen sokat letelepültek közül is; legjobban mutatja ezt, hogy a választók száma leszállt 6.709,540-re (a 35.678,016 lakosnak 18,81%-a). Napóleon 1851-iki állammcsínyjével azonban, melyben ezen törvény népszerűtlensége nagyban segítette, ismét helyreállította az előbbi jogállapotot; ezzel a választók száma ismét 9.836,043-ra (a 35.953,984 lakosnak 27,36%-a) emelkedett. A választói jog további szabályozását az 1852 január 14-iki alkotmány és az 1852 február 2-iki décret organique tartalmazzák, melyeket néhány senatus consulte módosít és kiegészít. *A képviselők a lakosság, illetőleg a választók száma arányában* osztatnak meg (később e műveletet a császár végezte), még pedig 35,000 választóra jut egy, de 25,000, utóbb 17,500 fölös választó után egy további képviselő jár (a képviselők száma 261 volt); a departementok választókerületekre osztattak. *A választói jog kellékei* (mint 1849-ben): 1. az állampolgárság, 2. a férfinem, 3. a 21 éves kor, 4. a polgári és politikai jogok élvezete; a névjegyzékbe való felvételhez a községben való 6 havi tartózkodás szükséges; az önjogúság hiánya, a esőd és bizonyos büntetések kizáró okok. *A választás közvetlen.* A szavazás községenként történik (ez a mellett, hogy népszerű volt, a hatósági befolyást is könnyebbé tette).

A választói jog ezen szabályozását megtartotta az 1870 május 21-iki alkotmány is (csak eleinte a kantononként való szavazáshoz akartak visszatérni); ugyanezen elvek szerint gyűlt egybe az 1871-iki alkotmányozó nemzetgyűlés és ugyanezen elveken áll az 1875-iki alkotmány is, mely a mai választói jognak az alapja. Maga az 1875 február 25-iki alkotmány-törvény csak az általános választói jog elvét proklamálja; a részleteket az 1875 november 30-iki törvény tartalmazza, melyet utóbb az 1885 június 16-iki, 1889 február 13-iki, 1893 június 22-iki és 1898 április 6-iki törvények egészítettek ki. Ezek szerint ma a választói jog terjedelmével kapcsolatos rendelkezések a következők: *A képviselők (575) a lakosság száma arányában* vannak megosztva; a választókerületek alapjául a járások (arrondissements) szolgálnak; a mely járás lakossága nem haladja meg a 100,000 lelket, egy képviselőt, a melyiké meghaladja minden további 100000

illetőleg a fenmaradó töredék után egy újabb képviselőt választ a e végből a járás több választókerületre oszlik. *A választói jog kellékei:* 1. az állampolgárság, 2. a férfinem, 3. a 21 éves kor; a választói jog gyakorlásának feltétele: a község választói névjegyzékébe való felvétel, melynek ismét feltételei a választói jog kellékein kívül a községhez való következő viszonyok egyike: *a)* a községben való letelepedettség (domicile reel), *b)* legalább hat hónapi lakás (residence) a községben, *c)* közhivatalnokoknál és az állam által elismert vallások lelkészeinél a községben való lakás, ha az otlakás kötelező; *d)* a négy egyenes adó (a telek-, személyi és ingó-, ajtó- és ablak, ipar [szabadalmi] adó) vagy a természetes szolgáltatások az évi jegyzékében foglalt adózónak a községben való lakása vagy az ilyen, de a községben nem lakó adózónak kérelme a választói névjegyzékbe való felvétele iránt. Több helyen való minősítettség esetén is a választói jog csak egy választókerületben gyakorolható. A választói jogból kizáró okok: *a)* bizonyos bűncselekmények miatt való elítéltetés, *b)* a csőd, *c)* a hivatalvesztés; a választói jog gyakorlását kizárják: *a)* a kiskorúság (21 éven alóli kor), *b)* a polgári és politikai jogoktól való megfosztás, *c)* a tényleges szolgálat, *d)* az örültek házába való elhelyezés. *A választás közvetlen. A szavazás titkos és községenként történik.*

Az ezen jogalapon lefolyt utolsó 1902. évi választások eredményei a következők: A 38.961,915 lakosból (utolsó népszámlálási adat) 10.978,030 (28,18%) volt választó; a választók közül szavazott 8.637,270 (78,63%), tartózkodott a szavazástól 2.340,760 (21,37%); a képviselők száma 575, egy képviselőre esett 67,759 lakos és 19,092 választó; az 575 választókerületből 384-ben a választók 15,001 és 25,000 közt 116-ban 5001 és 15,000, 63-ban 25,001 és 30,000 közt, 11-ben 30,000 felett, 1-ben 5000-en alul voltak.

*Belgium.*¹

A francia júliusi forradalom hatása alatt a bécsi kongresszus által a hollandokkal újra egygyé olvasztott belga tartományok, melyekben az érdekellentétek (földművelési és ipari érdekeiknek a holland kereskedelmi érdekekkel szemben való

¹ G. Meyer id. m 131-132, 138—140, 220—221, 298—316. 1. — Concha Gy. Újkori alkotmányok I, Bpest 1885. 75—82. 1. — Elements de droit public. Resume du cours professé a l'université de Bruxelles 1900. 132—202. 1. — Annuaire statistique de la Belgique 34. évf. 1903. 136—137. 1.

hátraszorulása) és a hollandok részéről való kizsákmányolásuk miatt úgyszólván mindig megvolt az elszakadásra való törekvés, ismét különváltak és forradalom útján megalkották a népszuverenitás alapjára helyezkedő, de monarchikus formájú belga államot. Az ideiglenes kormány az alkotmányos nemzeti kongresszus választásaira vonatkozólag kibocsátott 1830. október 10 - iki rendelete a választói jog kellékeit a következőkben állapította meg: 1. állampolgárság vagy az országban való 6 évi tartózkodás, 2. a férfinem, 3. 25 éves kor, 4. a) egyenes adó fizetése (bár kimondva nem volt, a községi választásoknál [helyenként különböző összegben] megkívánt adószolgáltatás minősített), vagy b) bírói hivatal, ügyvédség, ügyész-ség, jegyzőség, lelkészi hivatal vagy tudorság. A választás közvetlen. A szavazás titkos és arrondissementonként történik. Az 1831, február 17-iki alkotmány a választói jogra nézve csak a vagyoni censussal a választói jog alapjául való megállapítását és a census határait (100 frttól — 20 frtig) tartalmazza. Ezen tény világosan mutatja, hogy mint a francia júliusi forradalom, úgy a belga forradalom is a polgárságnak volt a forradalma. A polgárság ugyan itt is az egyenlőség jel-szavával küzdött, de győzelme után első dolga volt politikai befolyását, osztályuralmát alkotmányszerűleg biztosítani; és nem utolsó helyen áll a politikai hipokrizis terén a kongresszusnak az a kijelentése, hogy a magasabb értelmiségre nézve sem szállíthatja le a censust (ily indítvány volt), mert ez privilégium volna, ilyen pedig szabad államban meg nem engedhető. Az 1831. márczius 3-iki választási törvény azután a választói jog kellékeivé tette: 1. az állampolgárságot, 2. a férfi nemet, 3. a 25 éves kort, 4. egyenes állami adó fizetését, mely adónak összege azonban tartományonként és községenként különböző volt és 80—20 frt közt mozgott; kizáró okok voltak: a gyámság vagy gondnokság alatt állás, a csőd és bizonyos bűncselekmények miatt elítéltség.

Lényeges változás a választói jogon ezután hosszú ideig nem történt. Az 1848-iki forradalmi mozgalomnak csak egy egész kis hullámcsapása ért ide, mely az 1848. márczius 12-iki törvény-nek a censust az alkotmány által megengedett minimumra, 20 frtra való leszállító rendelkezésében nyilvánult. De így is a 4.426,205 lakosból csak 78,228 (1,77%) volt választó. Ezentúl évtizedeken át ismét csak apróbb módosításokkal találkozunk, melyek közül jelentősebb volt a korhatár-

nak 21 évre való leszállítása; két ízben pedig az érvényben levő választói jog anyaga foglaltatott össze kódexbe (az 1872. május 18-iki és a helyébe lépő 1881. augusztus 5-iki Code electoral). A 60-as évek végén azonban a társadalomban már ébrednek a törekvés a választói jognak a kiterjesztése felé. Előidézői és mozgatói egyrészt a belga nagy gyáripár fejlődésével párhuzamosan haladó erősödése az alsóbb osztályoknak, különösen a gyári munkásságnak, másrészt a környező államokban a választói jog kiterjesztése terén elért nagy reformoknak hatása. A parlamentben a reform kérdése, egy az általános választói jogot követelő indítvány alakjában először 1883-ban került, de ekkor rövidesen végeztek vele. Az a parlamenti reformmozgalom, mely végeredményében a mai választói jogot teremtette meg, 1890-ben vette kezdetét egy indítvánnyal, mely az alkotmánynak a revízióját kívánta a választói jogra nézve és pedig az általános választói jog javára. A kormány az alkotmány revíziója mellett foglalt ugyan állást, de az általános választói jog ellen; a választói jogot mérsékelt census vagy ház, illetőleg lakás birtokához kötni és ezenkívül a korhatárt ismét 25 évre fölemelni kívánta. A javaslat azonban a bizottsági tárgyalásnál tovább nem jutott, mert a kamara ülészaka bezárattott. Az 1892. év elején a kormány tett előterjesztést az alkotmány revíziójára, melynek alapján az 1892. május 23-iki törvény megjelölte az alkotmány módosítandó cikkeit. Az új választások titán a kormány előterjesztette az alkotmányrevízióra vonatkozó javaslatot, mely nagyjában előbbi álláspontjának felelt meg. A kamarában annyiféle volt a vélemény — az általános választói jognak aránylag kevés híve volt — hogy egyik se tudta a szükséges $\frac{2}{3}$ többséget megkapni. Mikor aztán erre az eredményre megmozdult az utca, a kamara jónak látta a reformot mégis dűlőre vinni és elfogadta (1893. április 18-ikán) az általános választói jogot a többes szavazatok rendszerével kombinálva (tehát a választói jog általános, de nem egyenlő); így vélték a felsőbb és alsóbb osztályok kívánságait és érdekeit összeegyeztethetni. A kamara megállapodásához a szenátus és a király is hozzájárult (1893. szeptember 7-iki törvény). Az alkotmánymódosítás alapján azután a választási törvények is módosítottak (1894. június 28-iki és még néhány más törvény). Az ország 6.069,321 lakosa közül a reform előtt (1892-ben) 136,775 (2,25%), a reform után (1894-ben) 1.354,891 (22,32%) volt választó.

Az alkotmányrevízió után és ma is a választói jogra vonatkozó rendelkezések a következők: A *képviselők a népesség száma arányában* vannak megosztva és pedig 40,000 lakosra egy képviselő. A *választói jog kellékei*: 1. egy szavazata van a 25 éves férfi állampolgárnak, ha egy év óta az illető községben lakik, 2. még egy szavazata van annak, a ki vagy *a)* betöltötte 35. évét és nő vagy özvegy és törvényes leszármazója van, továbbá lakása után 5 fr. személyes adót fizet, föltéve, hogy hivatásánál fogva a személyes adótól nem mentes; vagy *b)* betöltötte 25. évét és 2000 fr. értékű, azaz 48 fr. évi kataszteri hozadékú ingatlana van, vagy belga állampapírokból vagy az általános takaré- és nyugdíjpénztárból 100 fr. évi járadékot húz; a nő, illetőleg kiskorú gyermek ingatlana és járadéka a férj, illetőleg apa javára számíttatnak. Ez a két szavazat nem kombinálható. 3. Még két, tehát három szavazata van annak, a ki 25. évét betöltötte és vagy *a)* főiskolai diplomával, vagy magasabbfokú középiskola végbizonyítványával bír, vagy *b)* oly közhivatalt vagy magánalkalmazást tölt vagy töltött be, mely közepes magasabbfokú kiképzést feltételez. Háromnál több szavazata nincs senkinek. Kizáró okok: gyámság vagy gondnokság, csőd vagy bizonyos bűncselekményekből kifolyó Ítélet hatálya alatt állás, gyámi állásról letétel, az utolsó 3 évben szegényházban tartózkodás és bordélyosság. A *választás közvetlen*. A választás *községenként* történik. A *szavazás titkos és kötelező*. Az utolsó 1900-iki — választás eredményei: A 6.693,548 lakosból 1.472,953 (22,00%) volt választó, ezeknek a többes szavazatokkal 2.269,414 szavazatuk volt; a leadott szavazatok száma 2.135,136 (94,08%), a nagy összegnek a szavazás kötelező volta a magyarázata, le nem adott szavazatok száma 134,278 (5,92%); a képviselők száma 152, egy képviselőre esett 44,036 lakos és 9690 választó.

Olaszország.¹

Az olasz királyság megalakulásakor a *sardíniai* királyság *választói jogát* vette át és ezt 1882-ig meg is tartotta. E szerint *választói jog kellékei*: 1. a 25 éves kor, 2. a férfinem, 3. az olvasni és írni tudás, 4. évi 40 (Savoyában és Liguriában 20) líra egyenes adó fizetése; diplomás egyéneknek, tudoroknak, 600—1200 líra

¹ G. Meyer id. m. 321—327. 1.; Statistica delle elezioni generali politiche 6 e 13 novembre 1904. Direzione generalé delle Statistica. Roma 1904. I—XXXI. 1.

fizetésű hivatalnokoknak; a nyugalmazott katonatiszteknek kaptányi rangon alul akkor is van választási joguk, ha az előírt egyenes adóknak csak felét fizetik. A *választás közvetlen*. A *szavazás titkos*.

Olaszországban, hol az olvasás-írás feltétele — a lakosság igen nagy része, 1901-ben is még a férfilakosság 49,2%-a analfabéta lévén — a választók számát nagyon megszorította (1860-ban 21.777,334 lakos közül 418,696 [1,92%], 1879-ben 28.045,008 lakos közül 621,896 [2,22%] volt választó), a 70 es években szintén mutatkozott már mozgalom, melynek célja a választói jog kiterjesztése volt. Az 1879-ben készült első reformjavaslat elfogadását azonban az általános választói jogot követelő radikális elemek, élükön Garibaldival, megakadályozták. Szerencsésebb volt 1880-ban a kormány által beterjesztett második javaslat, mely az előbb tervezett census leszállítását foglalta magában; ez hosszú tárgyalás után törvényté vált (1882. jan. 22.); később azonban a választói jog még több módosítást szenvedett, míg végre az 1895. márczius 28-iki törvényben egységes szabályozást nyert, mely ma is érvényben van. Az 1882. reform folytán a választók száma 621,896-ról felszökött 2.017,829-re (2,22%-ról 7,06%-ra); 1895-ben azonban egy nagyobb esés történt a választók számában 2.934,445-ről (9,57%) 2.120,185-re (6,77%), a minek az a magyarázata, hogy ebben az évben szigorúbb rendszabály lépett életbe a választói jog igazolására nézve.

A *képviselők* (508) a *lakosság száma arányában* vannak megosztva. A *választói jog kellékei*: 1. az állampolgárság, 2. a férfinem, 3. a 21 éves kor, 4. olvasni és írni tudás, 5. *a)* a kötelező elemi iskolai tananyagból a vizsgálat letétele; ezen feltétel igazolása alól felmenti a törvény (taxatívén sorolja fel őket) azokat, a kiknél hivataluknál, állásuknál vagy tanulmányaiknál fogva magasabb képzettség tehető fel vagy pedig a haza körül különös érdemeket szereztek (így pl. polgári és katonai érmek tulajdonosait); vagy *b)* [az *a)* alatt megjelölt képzettség nélkül is]: *α)* évenként 19 líra 80 cent. egyenes állami adó fizetése, *β)* 500 líra haszonbér mellett birtokolt föld személyes művelése, *γ)* beleértve a tartományi pótlékokat, 80 líra egyenes adóval megterhelt földnek hozadékrészesedés, vagy pedig részben termény-, részben pénzszolgáltatás ellenében haszonbérlet, *δ)* lakóházért, beleértve az üzleti helyiséget is, községenként 150—400 líra közt váltakozó bér fizetése. A hozzátartozók adója a családfőnek, az özvegyek

és elvált asszonyok adója egyik fiuknak számítható be. Kizáró okok: gondnokság alatt létel, közsegélyben részesülés, csőd; egyszer s mindenkorra bizonyos bűncselekmények miatt való elítéltetés; függ a választói joga a tényleges katonáknak és a katonai mintára szervezett egyéb közalkalmazottaknak. A *választás közvetlen. A szavazás titkos és községenként történik.*

Az utolsó — 1904-iki választások eredményei: a 32.475,253 lakosból (utolsó népszámlálási adat) 2.541,327 (7,83%) volt választó, az alacsony szám túlnyomóan az analfabéták nagy számának tulajdonítandó; a választók közül szavazott 1.593,886 (62,70%), tartózkodott a szavazástól 947,441 (37,30%); a képviselők száma 508, egy képviselőre esett 63,927 lakos és 5002 választó.

(Folytatjuk.)

Harrer Ferencz.